
Wstęp

W działalności TS „Wisła” pod zaborami możemy wyróżnić dwa okresy. Pierwszy trwał od roku 1906 do 7 lutego 1910 roku, drugi od 7 lutego 1910 r. do czasu powstania Drugiej Rzeczypospolitej.

W pierwszym okresie, obejmującym lata 1906 – 1910, TS „Wisła” funkcjonowało bez rejestracji, pomimo że takiej formuły prawnej austriackie prawo w ogóle nie przewidywało. Spowodowane to było bardzo liberalnym podejściem władz austriackich, które tolerowały działalność różnych nieformalnych organizacji sportowych bez wymaganego prawem statutu i rejestracji. W świetle prawa austriackiego wszystkie tego typu organizacje nie były traktowane jako stowarzyszenia, lecz jako „dzikie” drużyny piłkarskie lub – jakbyśmy to inaczej określili – drużyny „podwórkowe”. Działająca w takim trybie organizacja nie miała jednak żadnej zdolności do działań formalno-prawnych. Przykładowo możemy wskazać, że brak osobowości prawnej uniemożliwiał TS „Wisła” zrzeszanie się¹ i realizację zadań o charakterze ekonomicznym. W monarchii austro-węgierskiej wszystkie stowarzyszenia sportowe o celach niezarobkowych podlegały procedurze rejestracyjnej na podstawie ustawy z 15 listopada 1867 r. o prawie stowarzyszenia się i musiały posiadać osobowość prawną². Dlatego działacze w 1910 r. wystąpili w końcu o rejestrację, w celu uzyskania osobowości prawnej, funkcjonującej dotąd nieformalnie drużyny piłkarskiej. Dnia 7 lutego 1910 r. c.k. Namiestnictwo we Lwowie zatwierdziło statut i TS „Wisła” mogło rozpocząć rzeczywistą działalność na polu sportu wyczynowego, rozpoczynając tym samym drugi okres działalności.

---

¹ Na temat tworzenia struktur ponadklubowych pisał wyczerpująco R. Wasztyl, *Początki piłki nożnej i sportu szkolnego w Polsce*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1990, nr 2, s. 77; Tenże, *Związek Polski Piłki Nożnej w latach 1912–1920*, „Rocznik Naukowy AWF w Krakowie”, T. XXIV, Kraków 1990, s. 85; Tenże, *Piłkarstwo galicyjskie w latach 1890–1918 i jego wkład w powstanie PZPN*, „Studia Humanistyczne” AWF w Krakowie, nr 80, Kraków 2000, s. 5 oraz K. Toporowicz, *Geneza i pierwsze lata działalności Towarzystwa Sportowego „Wisła” w Krakowie (1906–1914)*, „Rocznik Naukowy AWF w Krakowie”, T. XXIV, Kraków 1990.

² D. Dudek, *Zarys dziejów i organizacja stowarzyszeń kultury fizycznej*, *Studia i Monografie* nr 16, AWF Kraków 2001, s. 17 i dalsze.

W sprawie opisanych wyżej wydarzeń, przez długie lata, nawarstwiło się wiele nieporozumień i błędnych ocen. Z tego powodu wyjaśnijmy elementarną zasadę prawa austriackiego, dotyczącą podstaw prawnych stowarzyszeń. Austriackie ustawodawstwo stanowiło, że byt prawny stowarzyszenia rozpoczął się od chwili rejestracji, dlatego rok 1906 należy uznać za datę zwyczajową, związaną z tradycją narodzin „Wisły”, natomiast w rozumieniu prawnym TS „Wisła” zostało założone dopiero 7 lutego 1910 r. Podobnie przedstawiają się początki KS „Cracovia”, dla którego tradycja narodzin przypada na rok 1906, natomiast stowarzyszenie zostało założone już 27 XI 1909 r.

Przyjmując prawną interpretację sportowych dziejów, badacze w bardzo łatwy sposób ustalą pierwszeństwo i kolejność założenia wszystkich galicyjskich klubów piłkarskich. W ten sposób skończą się polemiki dziennikarzy, działaczy i historyków, który klub został pierwszy założony, a problem chronologii powstawania galicyjskich stowarzyszeń kultury fizycznej znajdzie jednoznaczne rozstrzygnięcie.

Po odzyskaniu niepodległości stowarzyszenia sportowe o celach niezarobkowych działały na podstawie przepisów państw zaborczych, z uwzględnieniem zmian wprowadzonych przez władze Drugiej Rzeczypospolitej. Na terenie byłego zaboru austriackiego obowiązywała nadal ustawa o stowarzyszeniach z 15 listopada 1867 r., ze zmianami wprowadzonymi ustawą polską z dnia 3 kwietnia 1925 r. Tym samym obowiązujące prawo podtrzymało status prawny TS „Wisła” jako stowarzyszenia z osobowością prawną. Po wejściu w życie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach, TS „Wisła” automatycznie nabyło status zarejestrowanego stowarzyszenia. Zgodnie z obowiązującym nowym prawem wszystkie stowarzyszenia zarejestrowane posiadały osobowość prawną. Tak więc, od 7 lutego 1910 r., TS „Wisła” posiadało osobowość prawną, bez której żaden klub nie mógł prowadzić statutowej działalności w dziedzinie sportu wyczynowego.

Drugim warunkiem rozwoju sportu wyczynowego było posiadanie boiska piłkarskiego. TS „Wisła” takiego nie miało i od początku swojej rejestracji dążyło do pozyskania w Krakowie terenów w celu budowy własnego boiska sportowego. Właśnie temu zagadnieniu poświęcone jest niniejsze opracowanie i dlatego zostało ono zatytułowane: „Dzieje stadionu sportowego TS „Wisła” w Krakowie (1914–1924)”. Motywy takiego ujęcia tematu były oczywiste.

Po pierwsze, wszystkie wątki opracowania dotyczą spraw wokół poddzierzawionego w 1914 r. pierwszego boiska sportowego TS „Wisła” na Oleandrach, zlokalizowanego po wschodniej stronie Parku Jordana, i konfliktu związanego z budową, po zakończeniu I wojny światowej, stadionu piłkarskiego TS „Wisła”

na parcelowanym torze wyścigów konnych, po stronie zachodniej Parku Jordana. Po drugie, takie sformułowanie tematu pokazuje, że każdy obiekt sportowy może być przedmiotem badań naukowych. Nie bez znaczenia jest też pewne ujęcie symboliczne tematu, ponieważ niesie jasne przesłanie, iż chodzi również o ludzi związanych z tą intrygującą historią i motywy ich działania.

Czytelnikowi jesteśmy winni dodatkowe wyjaśnienie dotyczące tytułu pracy. Jeden z recenzentów zapytał, czy tytułowy obiekt sportowy był boiskiem, czy stadionem piłkarskim? Odpowiadamy, uzasadniając tym samym użyte w tytule sformułowanie: najpierw było boisko, potem stadion piłkarski.

Dzieje TS „Wisła” i losy stadionu piłkarskiego w latach 1914–1924 zostały uwikłane w działalność obozu strzelecko-legionowego, który stanowił zaplecze polityczne dla Józefa Piłsudskiego. Po przewrocie majowym ludzie wywodzący się z tego obozu byli dominującą grupą „trzymającą władzę”. Przecięcie się interesów wielkiej polityki i sportu spowodowało, że dokumenty związane z Oleandrami zostały zniszczone, a niektóre historyczne fakty przemilczane. Jeżeli o nich wspomiano, to w tak marginalny i mglisty sposób, że trudno było odtworzyć przebieg tej intrygującej historii.

Na trop historycznej zagadki natrafiliśmy już podczas pisania pracy doktorskiej, ale wtedy zabrakło nam pełnej wiedzy historycznej, aby wyświetlić związki obiektów sportowych TS „Wisła”, zlokalizowanych na Oleandrach, z wymarszem I Kompanii Kadrowej. Rozwikłanie zagadki trwało więc bez mała dwadzieścia lat.

W tym miejscu musimy przypomnieć, że wymarsz I Kadrowej Kompanii wiązał się z aktywnością polityczno-wojskową Józefa Piłsudskiego w okresie tworzenia niepodległościowego ruchu w Galicji. Drugi aspekt wymarszu I Kadrowej, związany również nierozłącznie z Józefem Piłsudskim, był konsekwencją zbrojnego zamachu stanu, w wyniku którego współpracownicy marszałka, przejmując władzę, wykorzystali ten fakt w polityczno-propagandowych działaniach państwa.

Dla zwolenników Piłsudskiego wymarsz I Kadrowej Kompanii stanowił więc najważniejsze wydarzenie historyczne i polityczne, wokół którego ogniskowały się różne inicjatywy, a miejsce wymarszu cieszyło się szczególną admiracją. Nic więc dziwnego, że ten fragment polskich dziejów otaczał pewien nimb tajemniczości. W okresie galicyjskiej działalności Piłsudskiego podobna tajemniczość wydarzeń była związana z taktyczną współpracą Piłsudskiego z wywiadem austro-węgierskim oraz podstawami prawnymi działalności lwowskiego Towarzystwa „Związek Strzelecki” i krakowskiego Towarzystwa Sportowego „Strzelec”. Związki Piłsudskiego z wywiadem austro-węgierskim zostały zinterpretowane w ostatnich latach przez różnych

historyków³. Również niedawno wyjaśniono zasady legalności funkcjonowania organizacji strzeleckich, na gruncie prawa austriackiego⁴. Tym samym dwie zagadki historyczne obozu Piłsudskiego znalazły swój epilog badawczy. Pozostała trzecia, niewyjaśniona sprawa, związana z dziejami Oleandrów, którą w przygotowanej pracy podjęliśmy się rozwikłać. Prezentowana książka stanowi więc podsumowanie naszych badań, dotyczących tego zagadnienia.

Opracowanie tytułowego tematu badawczego natrafiło od samego początku na rozliczne trudności. W pierwszej kolejności należały do nich kwestie dostępności źródeł, na podstawie których można by ustalić nowe fakty historyczne i sprecyzować konkluzje związane z tym intrygującym wydarzeniem.

Przed pierwszą wojną światową działalność Piłsudskiego była kontrolowana przez wywiad austriacki. Nad Piłsudskim i jego współpracownikami był rozpostarty, w niektórych sprawach, dyskretny parasol ochronny służb wywiadowczych, w innych wypadkach wsparcie miało ściśle tajny charakter. Profesjonalizm wywiadu austriackiego spowodował, że w polskich zasobach archiwalnych trudno odnaleźć ślady podjętego tematu. Nic dziwnego, żaden wywiad nie powinien pozostawiać dowodów swego funkcjonowania lub interwencji.

Materialne dowody związków obiektów TS „Wisła” na Oleandrach z wzmarszem I Kompanii Kadrowej przepadły bezpowrotnie w pożarze Oleandrów, który miał miejsce w 1915 r. Publicystyka sanacyjna wprowadziła w błąd społeczeństwo polskie sugerując, jakoby obiekty spłonęły za sprawą nieuwagi stacjonujących tam węgierskich żołnierzy.

Po zakończeniu I wojny światowej dokumenty wywiadowcze, na polecenie swoich władz, niszczyli sami austriacy. Jak pisał w swoich wspomnieniach M. Romeyko <<z byłymi „mocodawcami” zawarty został pakt milczenia, wyzbycia się pamięci, którego skrupulatnie dochowywano>>⁵. Ci, którzy wiedzieli zbyt dużo, przepadali bez wieści, jak w 1927 r. były szef Sztabu Komendy Legionów Polskich, generał brygady Włodzimierz Ostoja-Zagórski⁶. Ze względu na związki z wywiadem austriackim również współpracownicy Piłsudskiego

³ Galicyjska działalność wojskowa Piłsudskiego 1906–1914. Dokumenty zebrali i opracowali S. Arski i J. Chudek, Warszawa 1967; R. Świętek, Józefa Piłsudskiego współpraca z wywiadem Austro-Węgier (1909–1915), „Przegląd Historyczny” t. LXXXIV, 1993, z. 2, s. 165; R. Świętek, Lodowa ściana. Sekrety polityki Józefa Piłsudskiego 1904–1918, Kraków 1998.

⁴ D. Dudek, Podstawy prawne organizacji przysposobienia wojskowego działających do I wojny światowej na terenie Galicji, „Studia Historyczne” 1991, z. 1(132), s. 71; D. Dudek, Józef Piłsudski wobec problemów kultury fizycznej (1910–1935), Studia i Monografie nr 26, AWF Kraków 2004, s. 193.

⁵ M. Romeyko, Przed i po maju, Warszawa 1967, s. 223.

⁶ Z. Cieślowski, Sprawa generała Zagórskiego. Tajemnice śledztwa KO-1042/27, Warszawa 1986.

przystąpili do likwidacji różnych niewygodnych dokumentów⁷, być może i tych dotyczących Oleandrów. Dlatego nie odnajdujemy o nich jakichkolwiek wzmianek w kompetentnych publikacjach W. Lipińskiego⁸, który w sprawie zasobów archiwalnych polskich organizacji niepodległościowych, działających na terenie Galicji, pisał, że są „*częstkowe i niepełne*”⁹.

Współczesna kwerenda polskich archiwistów wykazała, że większość zasobów polskich wojskowych organizacji niepodległościowych (2377 jednostek archiwalnych), polskich organizacji niepodległościowych z okresu I wojny światowej (484 jednostki archiwalne) oraz Instytutu Józefa Piłsudskiego poświęconego Badaniu Najnowszej Historii Polski w Warszawie (169 jednostek archiwalnych), w konsekwencji wydarzeń związanych z drugą wojną światową, została wywieziona z terytorium Polski przez Armię Czerwoną i aktualnie jest zdeponowana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Wojskowym w Moskwie. Pomimo porozumienia z dnia 27 IV 1992 r., zawartego między Federalną Służbą Archiwalną Rosji i Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych, które przewidywało wzajemną wymianę materiałów archiwalnych, do dzisiejszego dnia nie zostały one rewindykowane¹⁰.

Podobnie i źródła pamiętnikarskie, akcentując jedynie wymarsz Kadrówki, przemilczają rzeczywiste wydarzenia na Oleandrach, chociaż sam Piłsudski, przemawiając 9 sierpnia 1925 r. na Zjeździe Legionistów w Warszawie, zachęcał do pisania wspomnień mówiąc: „*Strzeżcie się Leguny i piszcie swoje dokumenty, bo inni fałszować je będą*”¹¹. Dlatego autorami relacji z wymarszu I Kadrowej i ewentualnych wzmianek na temat Oleandrów mogli być jedynie sami piłsudczycy lub rekomendowane przez nich osoby. Prace innych autorów w ogóle nie były dopuszczane do druku.

⁷ P. Stawecki, Protokoły przesłuchania generała Rybaka, „Dzieje Najnowsze”, rocznik XXIV, 1992, nr 4, s. 85.

⁸ W. Lipiński, Źródła do historii najnowszej wojskowości polskiej (1908–1918), Warszawa 1927; Tenże, Archiwa formacji polskich z wojny światowej, „Przegląd Historyczny” 1928, t. 27, s. 236; Tenże, Z dziejów dawnych i najnowszych. Szkice i studia historyczne, Warszawa 1934, s. 205. Por.: T. Wawrzyński, Materiały źródłowe do dziejów polskich organizacji wojskowych 1908–1914, [w:] „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” nr 13–14, Warszawa 1985, s. 60.

⁹ W. Lipiński, Walka zbrojna o niepodległość Polski 1905–1918, Warszawa 1931, s. 420.

¹⁰ Archiwa polskiej proweniencji terytorialnej przechowywane w Państwowym Archiwum Federacji Rosyjskiej i Rosyjskim Państwowym Archiwum Wojskowym. Redakcja naukowa W. Stępnia, Warszawa 2000.

¹¹ Wspomnienia legionowe. Tom II. Pod redakcją Stanisława Falkiewicza i Janusza Jędrzejewicza, Warszawa 1925, s. 5; Strzeżcie się Leguny i piszcie swoje dokumenty..., „Legion” 1933, s. 64–65.

Na przeszkodzie wyjaśnienia prawdziwych wydarzeń w Oleandrach mogła stać, jak się wydaje, również osoba samego Piłsudskiego. Zaraz po odzyskaniu niepodległości w dniu 17 września 1920 r. ukazało się rozporządzenie Rady Obrony Państwa w „przedmiocie kar za obrazę Naczelnika Państwa”, w którym postanowiono, że: „Winny obrazy Naczelnika Państwa przez uwłaczające czci mowy, okrzyki, groźby lub zachowanie się w urzędach, miejscach lub na zebraniach publicznych, bądź przez uwłaczające czci pisma, druki, afisze, obrazy, rysunki, wizerunki lub utwory, puszczane w obieg, rozpowszechniane lub wystawiane na widok publiczny, ulegnie za występek w b. zaborze rosyjskim i pruskim karze aresztu, albo więzienia do lat 3 i grzywny do 10.000 mk lub jednej z tych kar, a w b. zaborze austriackim aresztu lub ścisłego aresztu od dni 14 do lat 3 i grzywnie od 1000 do 10.000 mk. lub jednej z tych kar”¹². Prawdopodobnie Piłsudski był przeciwny regulacjom prawnym ochraniającym jego osobę, a i samo rozporządzenie uchylono 17 grudnia 1920 r., to jednak w 1938 r. – po śmierci marszałka – ponownie przywrócono ustawą „ochronę Imienia Józefa Piłsudskiego, Pierwszego Marszałka Polski”. Art. 1 ustawy stanowił, że „Pamięć czynu i zasługi Józefa Piłsudskiego – Wskrzesiciela Niepodległości Ojczyzny i Wychowawcy Narodu – po wsze czasy należy do skarbnicy ducha narodowego i pozostaje pod szczególną ochroną prawną”. Art. 2 ustawy precyzował: „Kto uwłaczał Imieniu Józefa Piłsudskiego podlega karze więzienia do lat 5”¹³.

W dwudziestoleciu międzywojennym, a szczególnie po przewrocie majowym, Oleandry i wymarsz I Kompanii Kadrowej miały więc wymiar ideowo-polityczny, ponieważ głoszono, że epopeja strzelecko-legionowa była przełomowym wydarzeniem w dziejach oręża polskiego, związanym z odbudową polskiej państwowości¹⁴. Powtórzmy, związki obiektów sportowych TS „Wisła”, zlokalizowanych na Oleandrach, z epopeją strzelecko-legionową były jedną z najbardziej strzeżonych tajemnic obozu marszałka Piłsudskiego. Ci, którzy pamiętali rzeczywisty bieg wydarzeń na Oleandrach, obawiali się wojskowego reżimu i milczeli lub przestrzegali fatalnej dla Polski poprawności politycznej, prezentując jedynie słuszną wersję wydarzeń historycznych. Z tego powodu Oleandry nigdy nie miały swojego dziejopisarza, chociaż interesujące informacje na temat I Kadrowej odnajdujemy w najnowszej pracy J. Majchrowskiego¹⁵.

¹² Rozporządzenie Rady Obrony Państwa z dnia 17 września 1920 r. w przedmiocie kar za obrazę Naczelnika Państwa, Dziennik Ustaw RP 1920, nr 91, poz. 598.

¹³ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1938 r. o ochronie Imienia Józefa Piłsudskiego, Pierwszego Marszałka Polski, Dziennik Ustaw RP 1938, nr 25, poz. 22.

¹⁴ 6 sierpnia 1914 r. Dzień przełamania niewoli ducha narodowego, b.m.w. 1916; Dlaczego czcimy dzień szósty sierpnia, Warszawa 1919; S. Kolečki, Jak rozumieć 6 sierpnia 1914 roku?, Grodno 1927

¹⁵ J. M. Majchrowski, Pierwsza Kompania Kadrowa: portret oddziału, Kraków 2004.

Niniejsze opracowanie powstało na podstawie trzech naszych artykułów opublikowanych w różnych wydawnictwach¹⁶. Obecną syntezę poprawiono i uzupełniono o niedostępne do tej pory dokumenty rady miasta Krakowa, znajdujące się w Archiwum Państwowym w Krakowie oraz o mało znaną „Książkę protokołów z posiedzeń wydziału i walnych zgromadzeń Towarzystwa Sportowego „Wisła” w Krakowie”, obejmującą okres działalności towarzystwa od marca 1919 r. do maja 1928 r. Została ona udostępniona przez Szanownego Pana mecenasa Marka Gila.

Szukając odpowiedzi na wiele pytań, których nie dały źródła rękopiśmienne i drukowane, zwróciliśmy się w kierunku dokumentacji fotograficznej i ikonograficznej. Dzięki niej udało się wyjaśnić kluczowe sprawy, dlatego wyniki kilkunastoletnich poszukiwań prezentujemy w naszej książce. Dla wnikliwego czytelnika przygotowaliśmy aneks, w którym publikujemy nieznane do tej pory dokumenty, dotyczące Parku Sportowego TS „Wisła” na Oleandrach i budowy drugiego stadionu piłkarskiego. Być może zainteresują również szersze grono historyków, bowiem zmieniają one dotychczasową wiedzę w sprawie spalenia się w 1915 r. koszar legionowych zlokalizowanych w Parku Sportowym na Oleandrach. Wykaz wszystkich fotografii, źródeł i opracowań prezentujemy na końcu książki.

Autor

---

¹⁶ D. Dudek, Park Sportowy Towarzystwa Sportowego „Wisła” w Oleandrach i jego związki z epopeją strzelecko-legionową 1914 roku, „Krzysztofory”. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego miasta Krakowa, Kraków 2002, nr 21, s. 89; Tenże, Zapomniane losy Parku Sportowego TS „Wisła” na Oleandrach, „Studia Historyczne” 2003, z. 3–4, s. 24; Tenże, Józef Piłsudski na zawodach sportowych, [w:] Marszałek Józef Piłsudski patron Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie. Praca zbiorowa pod redakcją K. Hądzzelka, Warszawa 1998, s. 30.